

ЕРНСТ ТЕОДОР ГОФМАН

ВИБРАНІ ТВОРИ

ВОЛОДАР БЛІХ
ЛУСКУНЧИК І МИЩАЧИЙ КОРОЛЬ
МАЙСТЕР МАРТІН-БОНДАР
ТА ЙОГО ЧЕЛЯДНИКИ
МАЛЮК ЦАХЕС,
НА ПРИЗВИСЬКО ЦИНОБЕР
ЗОЛОТИЙ ГОРНЕЦЬ

Ернст-Теодор-Амадей Гофман

Вибрані твори

Химерні казки Ернста Теодора Амадея Гофмана захоплюють не одно покоління читачів.

У його фантастичних казках оживає горіхокол Лускунчик й веде нерівну боротьбу з мишачою тиранією. Три золоті волосинки, подаровані феєю, дозволяють потворному горбаню Цахесу вводити людей в оману, маніпулювати ними.

Студент Анзельм потрапив у чарівний світ поетичних фантазій, одружився із змієюю з синіми очима Серпентиною й вони зажили в Атлантиді.

Казки Гофмана карколомно фентезійні, сатирично насичені, пронизані романтичними відчуттями.

Володар бліх

Лускунчик і Мишачий король

Майстер Мартін-бондар та його челядники

Малюк Цахес, на прізвисько Цинобер

Золотий горнець

Зміст

Володар бліх Казка, що складається з семи пригод двох друзів

Пригода перша

Пригода друга

Пригода третя

Пригода четверта

Пригода п'ята

Пригода шоста

Пригода сьома

Лускунчик і Мишачий король

Новорічний вечір

Подарунки

Лускунчик

Дива

Битва

Хвороба

Казка про твердий горіх

Продовження казки про твердий горіх

Кінець казки про твердий горіх

Дядько й небіж

Перемога

Лялькове царство

Столиця

Кінець

Майстер Мартін-бондар та його челядники

Як пан Мартін був обраний цехмістром і як він за те дякував

Що було потім у майстра Мартіна вдома

Як майстер Мартін своє ремесло ставив вище за всі інші

Віщування старої бабусі

Як познайомились двоє молодих челядників Фрідріх і Райнгольд

Як молодих челядників, Райнгольда й Фрідріха, прийняли в домі майстра Мартіна

Як до майстра Мартіна прийшов третій челядник і що після того сталося

Що Марта з Розою говорили про трьох челядників.

Конрадова сварка з майстром Мартіном

Райнгольд покидає майстра Мартіна

Як майстер Мартін вигнав Фрідріха з майстерні

Закінчення

Малюк Цахес, на прізвисько Цинобер

Розділ перший

Розділ другий

Розділ третій

Розділ четвертий

Розділ п'ятий

Розділ шостий

Розділ сьомий

Розділ восьмий

Розділ дев'ятий

Розділ останній

Золотий горнець Казка з нових часів

Вігіля [77] перша

Вігіля друга

Вігіля третя

Вігіля четверта

Вігіля п'ята

Вігіля шоста

Вігіля сьома

Вігіля восьма

Вігіля дев'ята

Вігіля десята

Вігіля одинадцята

Вігіля дванадцята

Володар бліх

**Казка, що складається з
семи пригод двох друзів**

Пригода перша

ВСТУП,

з якого прихильний читач дізнається про життя пана Перегрінуса Тиса якраз стільки, скільки йому треба знати. Свят-вечір у палітурника Леммергірта на Кальбахській вулиці і початок першої пригоди.

Дві Аліни

Жив собі колись... але який автор за наших часів зважиться ще почати так свою розповідь! «Застаріло! Нудно!» — вигукує прихильний, чи, швидше, неприхильний читач, що, за мудрою порадою давнього римського поета^[1], хоче, щоб його зразу ввели *medias in res*^[2]. Його поймає таке почуття, наче до нього прийшов балакучий гість, усівся й відкашлюється, лаштуючись почати свою нескінченну розповідь, — і він сердито згортає книжку, щойно розгорнувши її. Видавець чарівної казки про Володаря бліх, щоправда, вважає, що такий початок дуже добрий, властиво, навіть найкращий для будь-якої розповіді, недарма ж найуміліші оповідачі казок, — няньки, бабусі тощо, саме так споконвіку їх починали; та оскільки кожен автор переважно пише для того, щоб його читали, то він (цебто названий вище видавець) зовсім не хоче позбавляти прихильного читача радості й справді бути таким читачем. Тому він без зайвої балаканини зразу ж повідомляє йому, що в того самого Перегрінуса Тиса, про дивну долю якого йтиметься в цій казці, ще жодного свят-вечора так не колотилося серце від тривожного, радісного очікування, як саме того свят-вечора, з якого почнеться наша розповідь про його пригоди.

Перегрінус очікував свят-вечора в темній кімнатці, що прилягала до парадної зали, де для нього завжди готували різдвяні подарунки. Він то нечутно ходив з кутка в куток, то на мить спинявся біля дверей, прислухаючись, що за ними робиться, то тихо сідав у кутку і, заплющивши очі, вбирив у себе дивовижні запахи марципанів і тістечок, які пробивалися з зали. Коли ж він знов швидко розплющував очі, його засліплювали яскраві промені світла, що стрибали по стіні, просочуючись крізь шпарку в дверях, і по тілу його перебігало дивне, солодке тремтіння.

Нарешті задзвонив срібний дзвоник, двері до зали розчинилися, і Перегрінус кинувся в ціле море мерехтливого світла від барвистих різдвяних свічок. Наче вкопаний, зупинився він перед столом, на якому гарно, рівненько були розкладені найчудесніші подарунки, і тільки гучне «О-о-о!» вихопилося з його грудей. Ніколи ще різдвяна ялинка не родила так рясно: геть усякі, які лише бувають на світі, ласощі, і серед них золоті горіхи та золоті яблука з саду Гесперид^[3], висіли на її вітах, що ажгнулися під тим солодким тягарем. Годі описати всі виставлені там найцікавіші іграшки, чудесне олов'яне військо, такі ж самі лови, розгорнуті книжки з малюнками тощо. Він ще не зважувався навіть доторкнутися до котрогось із подарованих скарбів і тільки намагався стримати свій захват, призвичаїтись до радісної думки, що все це справді належить йому.

— О мої любі тату й мамо! О моя добра Аліно! — у величезному захваті вигукнув Перегрінус.

— Ну як, добре я все влаштувала, Перегрінчику? — мовила Аліна. — Правда ж, ти радий, хлопчику мій? Може, хочеш ближче оглянути всі ці чудові речі, випробувати свого нового коника? Глянь, який гарний, рудий, як вогонь!

— Чудовий кінь, — погодився Перегрінус, оглядаючи загнужданого дерев'яного коника, і в радості в нього аж сльози виступили на очах. — Чистокровної арабської породи.

І він негайно ж скочив на свого породистого, гордого коня. Та хоч Перегрінус був і дуже добрий їздець, цього разу він якось сплонував: баский Понтіфакс (так звався кінь) захропив, став дибки, і вершник полетів додолу сторч головою. Але не встигла ще перелякана до смерті Алана кинутись на допомогу Перегрінусові, як той уже схопився на ноги і піймав за повід коня, що, брикаючи задніми ногами, хотів утекти. Перегрінус знов скочив у сідло і, докладаючи всіх зусиль, застосовуючи все своє вміння і вправність, зумів так приборкати дикого жеребця, що той застогнав, захрипів, затремтів усім тілом і визнав у ньому свого могутнього володаря. Коли Перегрінус зліз нарешті з сідла, Аліна відвела упокореного коня до стайні.

Хвацька їзда, від якої ходором ходила кімната, а може, й цілий будинок, скінчилась, і Перегрінус сів до столу, щоб спокійно оглянути решту чудових подарунків. Ласуючи марципанами, він водночас змушував то ту, то іншу фігуру показувати своє мистецтво, зазірав у книжки, потім зробив огляд своєму війську і дійшов до висновку, що воно дуже доцільно обмундироване і поза всяким сумнівом непереможне, бо в жодного солдата не було шлунка. Нарешті він перейшов до ловів і з прикрістю пересвідчився, що серед подарунків є тільки лови на зайців і на лисиць, а ловів на оленів і на диких свиней немає. А мали ж бути, Перегрінус знав це краще, ніж будь-хто, бо сам і купував усі ті подарунки, надзвичайно пильно й старанно їх добираючи...

Та, мабуть, треба вберегти ласкавого читача від прикрих непорозумінь, яких йому не минути, коли автор захопиться й розповідатиме собі далі, забувши про те,

що хоч йому самому добре відомі всі обставини, пов'язані з різдвяними подарунками, про які йде мова, ласкавий читач нічого сінько про них не знає і тільки хоче дізнатися.

Дуже б помилився той, хто уявив би собі, що Перегрінус Тис — хлопчак, якому добра мати чи якась інша прихильна до нього істота жіночої статі, що має романтичне ім'я Аліни^[4], приготувала різдвяні подарунки. Де там!

Пан Перегрінус Тис досяг тридцяти шести років, тобто чи не найкращого віку в житті. Шість років тому його вважали красенем, а тепер, і цілком справедливо, — приємним на вигляд чоловіком; але завжди, і тоді й тепер, усі ганили його за те, що він надто замикається в собі, не знає життя і, мабуть, піддався якійсь хворобливій меланхолії. Батьки, які мали дочок на порі, вважали, що шановному Тисові, щобвилікуватись від меланхолії, найкраще було б одружитися; у нього ж і вибір великий, і навряди чи якась дівчина йому відмовить. Думка цих добродіїв, особливо щодо згоди дівчат вийти за нього заміж, була цілком слушною, бо пан Перегрінус Тис, крім того, що, як уже сказано, був приємним на вигляд чоловіком, мав ще й добрий статок, успадкований від батька, пана Бальтазара Тиса, дуже заможного купця. Таким високообдарованим чоловікам на їхнє невинне питання: «Чи ви згодні, люба моя, ошчасливити мене, віддати мені свою руку?» — дівчина, яка на кохання вже дивиться без колишньої екзальтації, тобто, яка має вже щонайменше двадцять три — двадцять чотири роки, майже завжди відповідає, почервонівши і опустивши очі: «Поговоріть із моїми дорогими батьками, я не маю своєї волі і слухаюсь кожного їхнього слова!» А батьки, молитовно склавши руки, кажуть: «Якщо на те Божа воля, то ми не заперечуємо, любий сину!»

Та пан Перегрінус Тис ні до чого, здавалося, не відчував такої нехіті, як до одруження. Бо, крім того, що він взагалі був відлюдькуватий, особливо дивну ідіосинкразію виявляв він до жіноцтва. Коли поблизу опинялася якась жінка, на лобі в Перегрінуса виступали краплі поту, а якщо вже до нього озивалася молода, та ще й гарна дівчина, він так лякався, що язик йому прилипав до піднебіння, а все тіло судомно тремтіло. Може, саме тому його стара служниця була така неймовірно бридка, що багато хто з мешканців околиці, де жив пан Перегрінус Тис, вважав її за якусь природничо-історичну дивовижу, її розпатлані, чорні з сивиною коси дуже пасували до червоних капрових очей, а товстий, мідного кольору ніс — до білих, аж синіх губів: то був довершений образ кандидатки на Блоксберг^[5]. Два чи три сторіччя тому їй навряд чи пощастило б уникнути вогнища, а тепер Перегрінус Тис, та, мабуть, і не тільки він, вважали її за вельми добродушну особу. І вона й справді була добродушна, а тому їй можна було пробачити, що для підкріплення й потреби свого тіла вона за день вихиляла не одну чарочку горілки і, може, надто часто діставала з-за пазухи величезну, чорну, лаковану табакерку й щедро набивала свій показний ніс справжньою оффенбахською табакою. Ласкавий читач уже здогадався, що ця дивовижна особа і є та сама Аліна, яка влаштувала різдвяну ялинку. Бог його знає, як саме їй дісталася славнозвісне ім'я королеви Голконди....

Та якщо батьки, які мали дочок на порі, вимагали, щоб заможний і приємний на вигляд Перегрінус Тис переборював свій страх перед жінками й негайно одружився, то старі парубки казали, що пан Перегрінус Тис добре робить, бо з його вдачею краще взагалі не одружуватись.

Погано тільки, що при слові «вдача» дехто з них робив дуже таємничу міну, а на прохання розповісти докладніше, що все це означає, вони відверто натякали, що в пана Перегрінуса Тиса, на жаль, не всі дома і що ця вада була в нього від самого дитинства. Ті, хто вважав бідолашного Перегрінуса за причинного, належали переважно до категорії людей, твердо переконаних, що на великій життєвій дорозі, якої нам наказує триматися розум і розважність, ніс — найкращий проводар і дороговказ і що ліпше надіти на очі шори, ніж допустити, щоб тебе звабили вбік запашний кущ чи квітучий моріжок.

А втім, треба визнати, що і в зовнішності пана Перегрінуса, і в його вдачі було багато дивного, з чим люди не могли змиритися.

Ми вже казали, що батько пана Перегрінуса Тиса був дуже заможний, солідний купець, а коли ще й додамо, що він мав дуже гарний будинок на привітному Кінському ринку і що в цьому будинку, та ще й у тій самій кімнаті, де малий Перегрінус завжди діставав різдвяні подарунки, дорослий Перегрінус отримав їх і цього разу, то не лишиться ніякого сумніву, що дивовижні події, про які ми хочемо тут розповісти, відбувалися не десь-інде, як у славетному, прегарному місті Франкфурті-на-Майні.

Батьки пана Перегрінуса нічим особливим не відзначалися; досить того, що вони були чесні й тихі люди, і ніхто про них не казав нічого поганого. На біржі пана Тиса безмежно поважали завдяки тому, що він завжди впевнено і вміло гендлював на великі суми, вигравав їх одну за одною, але не ставав від того пихатим, а лишався таким самим скромним, як і був, ніколи не хвалився своїм багатством і виявляв його тільки тим, що не скнарував ні в малому, ні в великому і навіть ставився поблажливо до несплатних боржників, які попали в біду, хоч вони й самі були винні.

Дуже довго в пана Тиса не було дітей, аж поки нарешті, майже через двадцять років після шлюбу, пані Тис подарувала своєму чоловікові гарного, здорового хлопчика, що й був нашим Перегрінусом Тисом.

Можна собі уявити, які безмежно раді були батьки. Ще й досі мешканці Франкфурта розповідають про пишні хрестини, які влаштував старий Тис і на яких він пригощав усіх найблагороднішим, багато років вистояним рейнським — таке вино подають хіба що на святі коронації. Та ще більшої хвали старий пан Тис заробив собі тим, що покликав на хрестини кількох людей, які ставились до нього вороже і немало зробили йому прикрощів, а також і тих, перед ким він сам відчував себе винним, і таким чином банкет став святом миру й прощення.

Ох! Доброму панові Тису й на думку не спадало, що той самий хлопчик, народженню якого він так зрадів, скоро завдасть йому стільки горя й клопоту.

З найперших же місяців свого життя малий Перегрінус почав виявляти дуже дивну вдачу. Кілька тижнів він безперервно кричав день і ніч, хоч не видно було, щоб у нього щось боліло, а потім раптом затих і ніби заляк, нічого не відчуваючи. Здавалося, ніщо не могло справити на нього ніякого враження, його маленьке личко ані розквітало в усмішці, ані кривилося від плачу, наче то була не дитина, а мертва лялька. Мати казала, що, буди вагітною, вона здивилась на старого бухгалтера, який уже двадцять років мовчки, мов закам'янілий, з таким самим дерев'яним виразом на обличчі, сидів у конторі над рахунками. Багато гарячих сліз пролила вона над своїм автоматом.

Нарешті хрещеній матері спала щаслива думка принести малому Перегрінусові надзвичайно строкатого і, правду кажучи, дуже бридкого арлекіна. Очі в хлопчика раптом дивно ожили, на устах з'явилася лагідна усмішка, він простяг руки до ляльки і,

отримавши її, ніжно пригорнув до грудей. Потім він знов звів на строкатого чоловічка такий тямущий, промовистий погляд, наче в ньому раптом прокинулись розум і почуття, та ще й сильніші, ніж бувають у дітей такого віку.

— Він надто розумний, — сказала хрещена мати, — і довго не проживе. Ви тільки гляньте йому в очі, він уже думає багато більше, ніж йому годилося б.

Ці слова дуже втішили старого пана Тиса, який уже був змирився з думкою, що після багатьох років даремних сподівань він став батьком недоумка; та невдовзі на нього звалився новий клопіт.

Давно вже минув той час, коли діти звичайно починають говорити, а Перегрінус і досі не вимовив жодного слова. Можна було б подумати, що хлопець глухонімиий, якби він, бувало, не дивився на того, хто до нього звертався, таким уважним, зацікавленим поглядом, часом навіть з радісним чи сумним виразом на обличчі, — кожному було видно, що він не тільки все чує, але й розуміє. А нянька розказувала про нього ще й не таке, і як же здивувалася мати, сама переконавшись, що це правда! Уночі, коли хлопчик лежав у постелі й думав, що його ніхто не чує, він тихо проказував окремі слова і навіть цілі речення, та ще й майже не калічив їх, як звичайно калічать діти в його віці, — видно робив такі вправи віддавна. Небо обдарувало жінок особливим хистом угадувати, яким шляхом розвивається людська натура, що перебуває тільки-но в зародку, і через це, особливо для малих дітей, вони, як правило, найкращі виховательки. Цей хист допоміг і пані Тис; вона не показувала хлопчикові, що його підслухують, і не тільки не змушувала його балакати, а навпаки, — іншим способом спритно домоглася того, що він сам перестав приховувати свій чудовий талант і, всім на диво, повільно, але чітко заговорив при людях. Проте до

розмови він завжди виявляв якусь нехоть і був дуже задоволений, коли йому давали спокій.

Так пан Тис пережив і страх, що його син буде німий, але потім за цим клопотом прийшов інший, ще більший. Коли малому Перегрінусові настав час братися до науки, він знов повівся так, наче йому тільки з величезним зусиллям можна було втовкмати щось у голову. На диво, з читанням і письмом сталося те саме, що й з мовою: спершу він не міг нічого втнути, а потім раптово й несподівано все в нього пішло якнайкраще. А проте, коли Перегрінус підріс, жоден учитель не лишався надовго в їхньому домі, і не тому, що хлопчик їм не подобався, — просто вони ніяк не могли пристосуватися до його вдачі. Перегрінус був тихий, слухняний, старанний, а все ж про систематичне навчання, якого домагалися вчителі, годі було й думати, бо він тільки те розумів, тільки тим захоплювався, що промовляло до його душі, а все решта проходило повз нього, не лишаючи ніякого сліду. А до його душі промовляло тільки все чудесне, все те, що збуджувало його уяву, чим він потім жив і про що мріяв. Наприклад, він отримав колись у подарунок великий, на цілу стіну в його кімнаті, план міста Пекіна з усіма вулицями, будинками тощо. Коли Перегрінус глянув на казкове місто, на химерний люд, що неначе юрмився на його вулицях, він, мов на помах чарівної палички, перенісся в інший світ, у якому відчув себе наче вдома. Він жадібно накинувся на все, що тільки міг знайти про Китай, про китайців, про Пекін, намагався тоненьким, співучим голоском вимовляти звуки китайської мови за тим описом, який йому десь трапився, навіть спробував картонними ножицями перекроїти свій халат із найкращого камвольного атласу на китайський фасон, щоб, як усі китайці, весело гуляти пекінськими вулицями. А до всього іншого йому було байдуже, на біду вчителеві, від якого старий пан Тис суворо вимагав,

щоб він ознайомив свого вихованця з історією ганзейського союзу. Довідавшись з великим жалем, що Перегрінуса не можна витягти з Пекіна, батько звелів витягти самий Пекін з хлопцевої кімнати...

Поганою ознакою старий пан Тис вважав уже те, що Перегрінусові ще змалку лічильні жетони подобалися більше, ніж дукати. А підрісши, хлопець почав виявляти відверту огиду до великих грошових мішків і конторських книг. Та найдивовижніше було те, що він просто чути не міг слова «вексель»: у нього тоді по тілу проходила судома і, як він запевняв, з'являлося таке почуття, яке буває, коли хтось вістряем ножа водить по шибці. Довелося панові Тису визнати, що Перегрінус змалку показав себе непридатним до купецького ремесла, і хоч як йому хотілося, щоб син пішов його слідом, він таки відмовився від цього бажання в надії, що Перегрінус присвятить себе чомусь іншому. Пан Тис дотримувався тієї засади, що й найзаможніша людина повинна щось робити і мати якесь становище в житті; до неробства він відчував огиду, а саме до нього був очевидячки схильний Перегрінус, дарма що мав чимало безладно накопичених знань, які він здобув своїм власним способом. Це був найбільший і найтяжчий клопіт для старого Тиса. Перегрінус не хотів нічого знати про реальний світ, а старий жив тільки в реальному світі, тож незгода між батьком і сином була неминуча, і чим старший ставав Перегрінус, тим вона виявлялася різкіше, на превеликий жаль матері, яка радо б дозволила своєму лагідному, слухняному Перегрінусові, найкращому синові, вільно жити в незрозумілому, щоправда, для неї світі мрій і марень і яка не могла збагнути, чому батько неодмінно хоче нав'язати йому якусь працю.

За порадою досвідчених друзів старий Тис послав сина в Ієнський університет; а коли той повернувся через три роки, старий добродій сердито вигукнув:

— Ну от, так я й думав! Дурним мрійником поїхав, дурним мрійником і вернувся!

Пан Тис не помилявся в тому, що Перегрінус у своїй натурі нітрохи не змінився, лишився таким самісіньким, як і був. Але пан Тис іще не втратив надії якось напоумити свого сина-виродка, думав, що коли він спробує силоміць залучити Перегрінуса до справ, то, може, той зрештою все-таки звикне до них і змінить свої уподобання. Він послав його до Гамбурга з завданням, яке можна було виконати, навіть не дуже розуміючись на торгівлі, а крім того, дав йому рекомендаційного листа до свого тамтешнього приятеля з проханням не лишити хлопця без доброго слова й щирої поради.

Перегрінус поїхав до Гамбурга, вручив приятелеві свого батька не тільки рекомендаційного листа, а й усі папери, що стосувалися його завдання, а сам зник невідомо куди.

Тоді від приятеля пана Тиса надійшла така звістка:

«Вашого цінного листа від... числа вчасно вручив мені Ваш шановний син. Але сам він більше не з'являвся, а зразу ж поїхав з Гамбурга, не лишивши ніяких доручень. На перець тут попит невеликий, на бавовну поганий, каву беруть тільки середніх гатунків, зате добре йде меліс, а також весь час тримаються ціни на індіго. Моє шанування і т. д.»

Ця звістка неабияк збентежила б пана Тиса та його дружину, коли б з тією самою поштою не надійшов лист і від самого блудного сина, в якому він найпокірніше вибачався, що ніяк не міг виконати, як того хотів батько, отриманого завдання, і що його непереможно ваблять далекі краї, з яких він через рік сподівається вернутися щасливішим і веселішим.

— Ну й добре, — сказав старий добродій, — хай хлопець оглянеться по світі, може, там з нього витрусять його химери.

Мати забідкалася, що синові може не стати грошей на далеку дорогу, — мовляв, він дуже злегковажив, не написавши, куди саме поїхав. Але старий тільки засміявся:

— Нічого, як не стане грошей, то швидше пізнає життя. Не написав, куди він хоче їхати, то принаймні знає, де нас його листи застануть.

Так ніхто й не довідався, куди помандрував Перегрінус; одні запевняють, що він побував у далекій Індії, а інші, навпаки, вважають, що він відвідав її лише в своїй уяві. Певне тільки одне: що він був десь далеко, бо вернувся до Франкфурта не через рік, як обіцяв батькам, а через цілих три роки, та ще й пішки, обшарпаний і схудлий.

Батьківський дім був наглухо зачинений, і хоч скільки Перегрінус дзвонив і стукав, ніхто в ньому не озивався.

Нарешті прийшов з біржі сусід, і Перегрінус зараз-таки спитав його, чи не поїхав кудись пан Тис.

Та сусід перелякано відсахнувся від нього й вигукнув:

— Пан Перегрінус Тис! Невже це ви? Вернулися нарешті? Хіба ви нічого не знаєте?

Одне слово, Перегрінус довідався, що за той час, коли він був у мандрах, батьки його одне за одним померли, суд поцінував їхнє майно і, оскільки ніхто не знав, де перебуває Перегрінус, опублікував у газеті оголошення, в якому пропонував йому вернутися до Франкфурта й отримати батьківську спадщину.

Перегрінус мовчки стояв перед сусідом, і вперше серце в нього защеміло від горя. Чудовий, розкішний світ, у якому досі він жив так безтурботно, розвалився в нього на очах.

Сусід, побачивши, що Перегрінус не може зробити нічогосінько з того, до чого тепер негайно треба було взятися, запросив його до себе додому і швиденько загалагодив усе сам; таким чином Перегрінус того ж таки вечора опинився в батьківському домі.

Геть знеможений, пригнічений розпукою, якої він ще ніколи не відчував, Перегрінус опустився у велике батькове крісло, що й досі стояло на своєму давньому місці. Враз біля нього почувся голос:

— Як добре, що ви знов дома, любий пане Перегрінусе! Ох, якби ви були вернулися раніше!

Перегрінус підвів очі і просто перед собою побачив стару жінку, яку батько взяв йому за няньку, найбільше із жалю до неї, бо вона була така страшенно бридка, що ніяк не могла знайти собі роботи; так вона відтоді в них і лишилася.

Довго дивився Перегрінус на стару, нарешті, дивно усміхнувшись, мовив:

— Це ти, Аліно? Правда ж, батько й мати ще живі? — Він підвівся, обійшов усі кімнати, оглядаючи кожен стілець, кожен стіл, кожну картину тощо. Потім спокійно сказав: — Так, ніщо тут не змінилося, відколи я поїхав звідси, і не повинне змінитися й надалі!

Від цієї хвилини Перегрінус почав провадити той дивний спосіб життя, про який ми вже згадували на початку. Тримаючись осторонь від усякого товариства, він жив у великому просторому будинку спершу в цілковитій самоті, тільки зі своєю нянькою, а потім наймаючи кілька кімнат одному старому чоловікові, батьковому приятелеві. Той чоловік, здавалося, був такий самий відлюдькуватий, як і Перегрінус. Через те вони, Перегрінус і старий, так добре ладнали між собою — бо ніколи не бачили один одного.

Тільки чотири родинні свята Перегрінус справляв дуже врочисто: дні народження батька й матері, перший день Великодня і день своїх хрестин. У ці дні Аліні доводилося накривати стіл на стільки осіб, скільки колись запрошував батько, готувати ті самі страви й подавати те саме вино, яке подавали за батька. Певна річ, що на стіл, за багаторічним звичаєм, ставили те саме, що й колись, срібло, ті самі тарілки й ті самі

келихи, пильно збережені серед батькової спадщини. Перегрінус суворо стежив, щоб Аліна нічого не забула. Коли стіл був накритий, Перегрінус сідав до нього сам-один, їв і пив мало, а більше прислухався до розмови батьків, уявних гостей і лише скромно відповідав на те чи інше запитання, з яким до нього звертався хтось із товариства. Тільки-но мати відсовувала свого стільця, як він підводився з-за столу разом з гістьми, якнайввічливіше прощався з кожним і йшов до своєї самітної кімнати, доручивши Аліні роздати всю ту силу їжі, що так і лишалась неторканою, а також вино убогим із навколишніх вулиць; стара нянька, щира душа, сумлінно виконувала доручення свого пана. Дні народження батька й матері починалися з того, що Перегрінус, як колись у дитинстві, рано-вранці приносив до кімнати, де сиділи батьки, гарний вінок з квіток і проказував вивчені напам'ять вірші. В день своїх хрестин він, звичайно, не міг сидіти за столом, бо недавно ще тільки народився, тому Аліні доводилося дбати про все самій, тобто припрошувати гостей до чарки і взагалі бути господинею за столом; решта все відбувалося так, як і на інші свята.

Та, крім них, у Перегрінуса був ще один особливо радісний день у році чи, вірніше, радісний вечір, а саме — святвечір; жодна інша втіха не сповнювала таким тихим захватом його дитячу душу.

Він сам дбайливо закупував барвисті свічки на ялинку, іграшки, ласощі, все, що в дитинстві готували для нього батьки, а потім свят-вечір ішов своїм звичаєм, як уже відомо ласкавому читачеві.

— Все-таки дуже мені прикро, — сказав Перегрінус, ще трохи погравшись подарунками, — дуже мені прикро, що загубилися лови на оленів і на диких свиней. І де тільки вони могли дітися? — Враз він помітив серед подарунків не відкриту ще коробку й радісно вигукнув: — Ага, ось вони! — Він швидко схопив коробку, гадаючи,

що то і є лови, яких йому бракувало; але, відчинивши її, побачив, що вона порожня, і злякано відсахнувся, неначе охоплений раптовим страхом. — Дивно, — тихо сказав він сам до себе, — дуже дивно! Що ж це за коробка? Мені здалося, наче звідти на мене вискочило щось страшне й небезпечне, тільки зір мій надто слабкий, щоб побачити його!

На його запитання Аліна відповіла, що знайшла коробку серед іграшок, але відчинити її не змогла, хоч як силкувалася, а тому й вирішила, що в ній лежить щось особливе і піддається вона тільки вправній руці її пана.

— Дивно, — знов сказав Перегрінус, — дуже дивно! А мені ці лови найбільше подобались. Може, це якась погана прикмета? Але хто це на свят-вечір піддається таким похмурим думкам, та ще й коли для них немає ніяких підстав? Аліно, принеси кошика!

Аліна миттю принесла великого білого кошика, Перегрінус обережно склав у нього іграшки, ласощі й свічки, тоді взяв кошика під пахву, а різдвяну ялинку на плече й вирушив у дорогу.

Пан Перегрінус Тис мав дуже приємну, похвальну звичку з'являтися з усіма своїми подарунками, які він сам собі й готував, наче сам Христос із чудовими, барвистими гостинцями, в якусь убогу родину, де, він знав, були малі діти, щоб на кілька годин перенестися в щасливе, веселе дитинство. Побачивши бурхливу, ясну радість дітей, він тихенько залишав їх і часто до півночі ходив вулицями, бо не міг упоратися з солодким хвилюванням, що стискало йому груди, і його власний дім здавався йому похмурим склепом, у якому він сам поховав себе з усіма своїми radoщами. Цього року він ніс подарунки дітям убогого палітурника Леммергірта, вправного і роботящого майстра, що з якогось часу працював на Перегрінуса; у нього було троє жвавих

хлопчаків, від п'яти до дев'яти років, і пан Перегрінус знав їх.

Палітурник Леммергірт жив на останньому поверсі тісного будинку на Кальбахській вулиці. Зимовий вітер свистів і ревів, ішов то сніг, то дощ, тож можна собі уявити, як важко було панові Перегрінусу добратися до своєї мети. У вікнах Леммергірта блимало кілька мізерних свічечок. Перегрінус насилу вибрався нагору крутими сходами.

— Відчиніть! — гукнув він, стукаючи в двері. — Відчиніть, Христос посилає слухняним дітям свої дарунки!

Палітурник перелякано відчинив двері й довго дивився на заліпленого снігом Перегрінуса, поки нарешті впізнав його.

— Вельмишановний пане Тисе, — вражено озвався Леммергірт, — вельмишановний пане Тисе, скажіть, ради бога, чим я сподобився такої великої честі, та ще й на свят-вечір?

Та пан Перегрінус не дав йому доказати.

— Діти, діти, дивіться, Христос посилає вам дарунки! — знов вигукнув він, підбіг до великого розсувного столу посеред кімнати й почав викладати сховані в кошику різдвяні дарунки. Мокру ялинку, з якої капала вода, довелося, звичайно, лишити за дверима. Палітурник і досі не міг зрозуміти, що все це означає, але дружина його була здогадливіша: вона усміхнулася Перегрінусові з сльозами на очах, а хлопчики стояли віддалік і мовчки поїдали очима кожен подарунок, який з'являвся з кошика, і часто, не втримавшись, голосно скрикували з радості й подиву.

Нарешті Перегрінус вдало розділив дарунки за віком дітей, засвітив усі свічки й вигукнув:

— Сюди, діти, сюди! Ось дарунки, які вам послав Христос!

Тоді хлопчики, які не могли ще до кінця збагнути, що все це належить їм, радісно закричали й застрибали навколо столу.

Батьки хотіли подякувати благодійникові, та якраз подяки батьків і дітей пан Перегрінус щоразу намагався уникнути; він і тепер налаштувався тихенько втекти, як завжди, і був уже біля дверей, коли вони зненацька відчинилися і в яскравому сяйві різдвяних свічок перед ним з'явилася молода, пишно вбрана жінка.

Автор рідко справляє гарне враження, коли починає докладно змальовувати, який вигляд має та чи інша красуня, що про неї йде мова в його оповіданні: яка вона на зріст, як тримається, яку має постать, якого кольору очі й коси; мабуть, багато краще поставити її перед очі ласкавому читачеві всю, а не подавати частинами. І тут також досить було б запевнити читача, що жінка, з якою зустрівся в дверях переляканий до смерті Перегрінус, була надзвичайно гарна й мила, якби не треба було конче згадати деякі особливі риси, властиві тій маленькій особі.

Так, вона справді була маленька, навіть занадто маленька на зріст, але дуже струнка й граціозна, її обличчя, взагалі вродливе й виразне, здавалося якимсь дивним і нетутешнім через те, що зіниці були більші, а чорні, наче полаковані, брови сиділи вище, ніж звичайно. Одягнена чи, швидше, вичепурена та жіночка була так, ніби щойно приїхала з бенкету: в чорних косах блищала розкішна діадема, багаті мережива лише до половини прикривали повні груди, сукня з важкого шовку в бузкову й жовту клітку облягала гнучкий стан і широкими складками спадала якраз настільки, щоб можна було побачити найчудесніші, взуті в білі черевички ноги, так само як мереживні рукави були саме такі завдовжки, а білі лайкові рукавички досягали саме настільки, щоб між ними лишилася відкритою

найкраща частина бездоганних рук. Багате намисто й діамантові сережки доповнювали вбрання.

Певна річ, що палітурник був такий самий спантеличений, як і пан Перегрінус, а діти, лишивши іграшки й пороззявлявши роти, вступили очі в незнайому пані; але жінок найменше вражає все дивне й незвичайне, і взагалі вони найшвидше опановують себе, а тому дружина палітурника перша спромоглася на слово й спитала дивну гостю, що вона бажає.

Тепер дама зовсім зайшла до кімнати, і наляканий Перегрінус хотів був уже скористатися цією хвилиною, щоб швиденько втекти, але дама схопила його за обидві руки й солодким голоском пролебеділа:

— Отже, доля все-таки зласкавилась до мене, я все-таки догнала вас! О Перегріне, мій любий Перегріне, яке чудесне, щасливе побачення!

Вона підняла праву руку так, що торкнулася уст Перегріна, і він мусив її поцілувати, хоч на лобі в нього виступили холодні краплі поту. Тоді дама відпустила його руки, і тепер йому була відкрита дорога до втечі, але він відчував себе ніби замороженим, як бідолашна тварина зачарована поглядом гримучої змії.

— Дозвольте, — знов озвалася дама, — дозвольте мені, дорогий Перегріне, взяти участь у чудовому святі, яке ви, ніжна, шляхетна душа, влаштували невинним дітям. Дозвольте й мені вкласти в нього свою пайку.

І вона почала діставати з гарненького кошичка, який висів у неї через руку і якого аж тепер усі помітили, всілякі іграшки, одну кращу за другу, і мило, дбайливо розставляли їх на столі. Потім підвела до нього хлопчиків, показала кожному, що кому належить, і так гарно поводитися з дітьми, що краще годі й уявити. Палітурник думав, що все це йому сниться, а його дружина хитро усміхалася, бо була впевнена, що між паном Перегрінусом і незнайомою дамою є якась особлива домовленість.

Поки батьки дивувалися, а діти раділи, незнайома дама сіла на стару, розхитану канапу і посадовила поряд із собою пана Перегрінуса, що вже сам не знав, чи це він, чи не він.

— Любий мій, — тихо прошепотіла вона йому на вухо, — любий мій, дорогий друже, якою радісною, якою щасливою я себе почуваю біля тебе!

— Але ж, — промурмотів, заникуючись, Перегрінус, — але ж, шановна пані...

Та раптом, бог його знає як, уста незнайомої дами опинилися так близько біля його уст, що не встиг він ще й подумати про поцілунок, як уже поцілував її; можна собі уявити, що він після цього знов і вже остаточно втратив дар слова.

— Мій милий друже, — повела далі незнайома дама, так близько присунувшись до Перегрінуса, що ще трохи, і вона б сіла йому на коліна, — мій милий друже! Я знаю, що тебе засмучує, знаю, що сьогодні ввечері болоче вразило твою чисту дитячу душу. Але не журися! Я принесла тобі те, що ти загубив і що вже навряд чи сподівався колись вернути!

І незнайома дама дістала з того самого кошичка, в якому були іграшки, дерев'яну скриньку і вручила її Перегрінусові. То були лови на оленів і на диких свиней, яких йому не вистачало на столі з різдвяними подарунками. Важко було б описати ті дивні почуття, що боролися тієї хвилини в грудях Перегрінуса.

Якщо в усій постаті незнайомої, незважаючи на всю її грацію і вроду, все-таки було щось примарне, від чого мороз пішов би поза спиною навіть у людей, що не боялись жінок так, як Перегрін, то який же жах охопив і так уже наляканого Перегріна, коли він побачив, що цій дамі відомі геть усі найпотаємніші його думки. І все ж таки серед того жаху, коли він підводив очі і назустріч йому з-під довгих шовкових вій зорів переможний погляд найчудовіших у світі чорних очей, коли він

відчував солодкий подих прекрасної істоти, електричну теплоту її тіла, — все ж таки в ньому блаженно-болісним тремтінням озвалося невимовне бажання, якого він досі не знав. І тоді вперше весь спосіб його життя, гра в різдвяні подарунки здалися Перегрінусові дитинністю і несмаком, і йому стало соромно, що дама знала про це; а водночас йому здалося, начебто подарунок дами був живим доказом того, що вона його зрозуміла, як ніхто досі на землі, і що тільки глибоке, ніжне почуття спонукало її саме так зробити йому радість. Він вирішив навіки зберегти коштовний подарунок, ніколи не випускати його з рук і, охоплений непереборним почуттям, палко притис до грудей коробку з ловами на оленів і диких свиней.

— О як чудесно! — прошепотіла незнайома. — Тебе тішить мій дарунок! О мій любий Перегріне, виходить, мене не обдурили мої сни, мої передчуття!

Пан Перегрінус Тис трохи отямився і нарешті спромігся цілком чітко й виразно сказати:

— Але ж, дорога моя, шановна пані, якби я знав, з ким мені випало щастя розмовляти!

— Шельмо! — перебила пана Перегрінуса дама, лагідно поплескавши його по щоці. — Шельмо! Ти тільки прикидаєшся, що не знаєш своєї вірної Аліни. Та, мабуть, час уже нам дати спокій цим добрим людям. Проведіть мене, пане Тисе!

Почувши ім'я Аліни, пан Перегрінус, звичайно, подумав про свою стару няньку, і йому здалося, ніби в голові в нього замахав крильми вітряк і все зрушив із свого місця.

Коли незнайома дама почала весело й привітно прощатися з усією родиною, палітурник з великого подиву й пошани тільки й зміг промурмотіти щось незрозуміле, але діти поставились до неї як до давньої знайомої, а дружина палітурника сказала: — Ви, пане Тисе, із своєю вродою і людяністю цілком заслужили

таку гарну, добру наречену, що навіть уночі допомагає вам робити добре діло. Вітаю вас від щирого серця!

Незнайома дама зворушено подякувала і запевнила її, що день їхнього весілля буде й для них святом, потім, твердо заборонивши палітурникові та його дружині проводити їх з паном Тисом, сама взяла свічку з ялинки, щоб посвітити собі на сходах.

Можна собі уявити, які почуття огорнули пана Тиса, коли незнайома дама повисла в нього на руці! «Проведіть мене, пане Тисе, — думав він, — означає: сходами вниз і до карети, яка стоїть перед дверима і біля якої чекає служник, а може, й цілий почет, бо, врешті, це ж напевне якась божевільна принцеса, що тут... Господи, порятуй мене якнайшвидше від цієї дивної, тяжкої халепи і збережи мені мій убогий глузд!»

Пан Тис і гадки не мав, що всі події, які сталися досі, були тільки прологом найдивовижнішої пригоди, а тому, не здогадуючись про те, зробив дуже добре, що наперед попросив господа зберегти йому глузд.

Коли Перегрінус і незнайома дама зішли вниз, невидимі руки відчинили перед ними вхідні двері і так само потім зачинили їх. Та Перегрінус нічого не помітив, бо надто був здивований тим, що перед будинком не було й признаки ані карети, ані служника, що чекав би на пані.

— Ради бога! — вигукнув Перегрінус. — Де ж ваша карета, ласкава пані?

— Карета? — мовила дама. — Яка там карета? Я так нетерпеливилась, так боялася, що не знайду вас, — то невже ж би я спокійнісінько поїхала сюди в кареті, як ви думаєте, любий Перегріне? Ні, туга й надія гнали мене вперед, я в бурю й негоду бігала по всьому місту, поки нарешті знайшла вас. Дякувати Богу, таки знайшла. Тепер тільки проведіть мене додому, любий Перегрінусе, я живу недалеко звідси.

Панові Перегрінусу нелегко було відігнати від себе думку, що така ошатна дама, у шовкових черевичках, не пройшла б і кількох кроків, не зіпсувавши на вітрі, на дощі й снігу всього свого вбрання, а її вишуканому туалетові негода нітрохи не зашкодила; він вирішив провести додому незнайому даму й лише радів, що надворі вигодинилось. Скажений вітер ущух, на небі не було жодної хмаринки, ласкаво світив повний місяць, і тільки різке, пекуче повітря нагадувало, що ніч таки зимова.

Та не встиг Перегрінус ступити кілька кроків, як дама почала тихенько стогнати, а потім і вголос нарікати, що закоцюбла з холоду. У Перегрінуса кров кипіла в жилах, тому він не відчував холоду й не подумав про те, що дама так легко одягнена і навіть не закутана шаллю чи хусткою; тепер він раптом збагнув, який був недолугий, і хотів накинути на даму своє пальто. Але дама відмовилась, жалібно простогнавши:

— Ні, любий мій Перегріне! Нічого це не допоможе! Мої ноги... ох, мої ноги! Я не витримаю, помру, так вони болять! — Майже непритомна, вона похилилась, наче падаючи, і ледь чутно вимовила: — Понеси мене, понеси, любий друже!

І тоді Перегрінус, не довго думаючи, підхопив на руки легеньку, мов пір'їна, даму і обережно закутав її у своє широке пальто. Та не пройшов він і десяти кроків із своєю солодкою ношею, як його все дужче й дужче почали заливати бурхливі хвилі палкого бажання. Він біг вулицями, немов причинний, і вкривав гарячими поцілунками шию і груди чудесної істоти, що міцно горнулася до нього. Нарешті йому здалося, ніби він раптом прокинувся зі сну; він опинився біля якихось дверей і, підвівши очі, упізнав свій дім на Кінському ринку. Аж тепер він пригадав, що навіть не дізнався в дами, де вона живе, і, опанувавши себе, спитав:

— Пані! Небесне, божисте створіння, де ви живете?

— Ох, — озвалася дама, піднявши голову, — ох, любий Перегріне, та тут же, тут, у цьому будинку, я ж твоя Аліна і живу в тебе! Швиденько ж дзвони, хай відчиняють двері.

— Ні! Ніколи! — крикнув нажаханий Перегрінус і випустив з рук даму.

— Як, — вигукнула вона, — як, Перегріне, ти хочеш прогнати мене, хоч знаєш про мою тяжку долю, знаєш, що я, бідолашна, не маю притулку і ганебно загину тут, якщо ти не візьмеш мене до себе, як раніше? Чи ти, може, хочеш, щоб я померла? Ну, то хай так і буде! Але віднеси мене хоч до фонтана, щоб мій труп знайшли не перед твоїм будинком... ох... а ті кам'яні дельфіни, може, матимуть більше серця, ніж ти. Горе мені... горе... Який холод!

І дама зомліла. Тоді тривога й розпука ніби в крижані лещата схопили і здавили Перегрінові груди. Він нестямно вигукнув:

— Що буде, те й буде, а я інакше не можу!

Потім узяв непритомну на руки і рвучко смикнув за дзвоник.

Промчавши повз воротаря, Перегрін відчинив двері і, замість того, щоб тихо постукати нагорі, як звичайно, уже на сходах загукав гак, що аж луна пішла по широких сінях:

— Аліно!.. Аліно!.. Світло! Світло!

— Що? Як? Що таке? Що це означає? — питала, витріщивши з дива очі стара Аліна, поки Перегрінус розгортав непритомну даму з пальта і ніжно, дбайливо вкладав її на канапу.

— Швидше! — вигукнув він знов. — Швидше, Аліно, запали в каміні... Неси сюди чудодійну есенцію... чай, пунш! Стели ліжко!

Та Аліна не рушала з місця і, втупивши очі в даму, торочила своє:

— Що? Як? Що таке? Що це означає?

Тоді Перегрінус розповів їй, що це графиня, а може, й принцеса, що він зустрів її в палітурника Леммергірта, що на вулиці вона зомліла, що йому довелося віднести її додому, а побачивши, що Аліна й далі не рухається з місця, закричав, тупнувши ногою:

— Сто чортів його матері, кажу тобі, запали в каміні, принеси чаю... чудодійної есенції!

Коли стара нянька почула ці слова, очі в неї заблищали, як слюда, а ніс ніби засвітився фосфоричним блиском. Вона дістала свою чорну табакерку, відкрила її, клацнувши накривкою, і втягнула в ніс добру пучку табаки. Потім узяла руки в боки і глузливо сказала:

— Ви тільки гляньте, графиня, принцеса, аякже! Знайдена в убогого палітурника на Кальбахській! І ще й мліє на вулиці! Га-га, я добре знаю, де беруть уночі таких видженджурених панійок! Гарні мені жарти, гарна поведінка! Привів до чесного дому розпусну дівку, та ще й цього гріха йому мало, ще й згадує чорта на свят-вечір. І щоб я на старість ще й помагала йому грішити? Ні, любий пане Тисе, пошукайте собі іншу помічницю, на мене не сподівайтесь, завтра ж таки я кидаю службу.

І стара вийшла з кімнати, так хряснувши дверима, що аж шибки забряжчали.

Перегрінус заломив руки зі страху й відчаю: дама не подавала ніяких ознак життя. Але тієї хвилини, коли він, до краю наляканий, знайшов пляшечку одеколону й хотів обережно натерти ним скроні дами, вона схопилася з канапи, бадьора й весела, і вигукнула:

— Нарешті! Нарешті ми самі! Нарешті, мій Перегрінусе, я можу сказати вам, чому я йшла за вами до самого помешкання палітурника Леммергірта, чому не могла вас кинути цієї ночі. Перегрінусе! Видайте мені полоненого, якого ви замкнули в своїй кімнаті! Я знаю, що ви зовсім не зобов'язані виконувати моє прохання,